

B. Papp Eszter – Fóris Ágota – Bölcskei Andrea, Terminográfiai módszerek és eszközök a terminológusképzésben. In: Bocz Zsuzsanna (szerk.), *Porta Lingua. Szaknyelvi regiszterek és használati színterek*. Budapest: Szaknyelvoktatók és Kutatók Országos Egyesülete, 2014. 205–212, 417–418. ISSN 1785-2420 <http://nyi.bme.hu/images/images/files/porta2014.pdf>

B. Papp Eszter^{1,2} – Fóris Ágota² – Bölcskei Andrea²

¹LEG Zrt., 1054 Budapest. Tüköry u. 5.

²Károli Gáspár Református Egyetem, BTK, TERMIK, 1088 Budapest, Reviczky u. 4.

Terminográfiai módszerek és eszközök a terminológusképzésben¹

Absztrakt:

A cikk célja a Károli Gáspár Református Egyetemen folyó MA szintű terminológusképzés bemutatása, konkrétan pedig annak tárgyalása, hogy a képzésben milyen hangsúlyt fektetünk a modern terminográfiai módszerek és eszközök hallgatókkal történő megismertetésére.

A Terminológia mesterszak létesítése és indítása több évvel ezelőtt kezdődött meg azért, hogy bevezethessük Magyarországon is az egyetemi szintű terminológusképzést. A Terminológia mesterszak két éves egyetemi képzés, a bölcsészkaron folyik. A képzés bemenete kettős: egyrészt bölcsész BA végzettségűek jelentkezhetnek rá (magyar és idegen nyelv szakosok), másrészt más, szakmai BA (vagy MA) végzettséggel rendelkezők (például mérnökök, közgazdászok, jogászok, orvosok) jelentkezését is várjuk.

A terminológia nemcsak mint önmagáért létező (bölcsészet)tudomány működik. Valódi gyakorlati haszna kimutatható akár egy vállalkozás sikerességében is. A rendszerben gondolkodó terminológus mozgatórugója lehet nemcsak a fordítóirodáknak, hanem – éppen a rendszerszemléletnek köszönhetően – bármely multilingvális, multinacionális cégnek. A terminológusok oktatása során a tananyag tervezésében az egyik fontos kérdés annak meghatározása, hogy a lexikográfia és a terminológia legfontosabb elveinek, módszereinek tárgyalásán túl milyen modern eszközök használatára, tartalmi és formai jellemzőinek bemutatására fektessünk hangsúlyt a képzésben.

Kulcsszavak: terminológia mesterszak, terminológia, terminográfiai módszerek és eszközök, Károli Gáspár Református Egyetem, tudásmenedzsment, információkezelés

Abstract: Terminographic methods and devices in the education of terminologists in Hungary

The aim of this paper is to present the MA Programme in Terminology at the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary; and, more specifically, to discuss the emphasis placed on up-to-date terminographic methods and devices in the programme. The establishment and launch of the Terminology MA started several years ago with the aim of introducing the training of terminologists at university level in Hungary. The MA Programme in Terminology is a two-year university training course at the Faculty of Humanities. The programme accepts the application of students holding a BA in Humanities (especially in Hungarian and Foreign Language Studies) as well as students holding a BSc (or MSc) in other disciplines (i.e. engineers, economists, lawyers, doctors, etc. are also welcome). Terminology is not simply a discipline for its own sake. Its practical benefits could be observed in the successful operation of a business. A terminologist, always focusing on systematic approaches, plays a vital role not only at a translation agency, but also in any multilingual, multinational company. In the education of terminologists, when planning the curriculum, apart from discussing the basic principles and methods in lexicography and terminology to be taught, it is also important to determine which state-of-the-art devices and applications are introduced to students.

Keywords: Terminology MA, Terminology, terminographic methods and devices, Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, knowledge and information management, data processing

1. Magyarországon az egyetemi szintű terminológusképzés a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán indult meg 2011-ben. A Terminológia mesterszak létesítését és indítását azonban több éves munkálatok előzték meg, amelyekhez előzetes

¹ A tanulmány a Bolyai János Posztdoktori Ösztöndíj támogatásával készült.

oktatási tapasztalatokra és kutatási eredményekre, valamint a külföldi képzések tapasztalataira támaszkodtunk (a részleteket lásd: Fóris, 2012). A szak létesítésének célja, hogy olyan, korszerű elméleti és módszertani ismeretekkel rendelkező, a terminológia hazai és nemzetközi folyamatait és módszereit ismerő szakembereket képezzünk, akik jelentős szerepet vállalhatnak a magyar vonatkozású terminológiai problémák megoldásában.

Az első évfolyam a 2011/ 2012. tanév őszi szemeszterében kezdte meg tanulmányait, a hallgatók többsége azóta diplomát szerzett, majd sikeresen el is helyezkedett.

2. Mivel a 'terminológus' kifejezés Magyarországon nem elég széles körben ismert, először határozzuk meg, hogy mit takar ez az elnevezés. A terminológus olyan szakember, aki rendelkezik azokkal a terminológiai, módszertani, anyanyelvi, idegen nyelvi és szaktárgyi ismeretekkel, valamint kompetenciákkal, amelyekkel képes a terminológia elveinek megfelelően terminológiai dokumentációs munkák végzésére, a terminológia területén használt eszközök és módszerek alkalmazására. A terminológiai munka célja a folyamatosan bővülő fogalmi rendszer és a fogalmakat leképező terminológiai rendszer egyértelmű használatának fenntartása, ezáltal a szakmai kommunikációs folyamat résztvevőinek segítése, támogatása a terminológia eszközeivel, módszereivel. Ez a tevékenység a fogalmakból való kiindulást követeli meg, és magában foglalja a fogalmi rendezést, a nyelv rendszerébe illő terminusok megkeresését vagy alkotását, rendszerezését, és más idegen nyelvekbeli ekvivalensekkel való harmonizációjukat.

Ennek megfelelően a terminológus feladata is nagyon sokrétű: ha általánosságban kívánjuk megfogalmazni, akkor feladata a tudásmenedzsment, azaz a céggel, a termékkel és a szakterülettel kapcsolatos információk gyűjtése, rendszerezése, karbantartása és hozzáférhetővé tétele, ha szükséges, több nyelven. A terminológusok konkrét feladatköre a munkaadó pontos tevékenységeinek és igényeinek megfelelően nagyon változatos lehet. Bár Magyarországon csak mostanában jelennek meg a terminológus munkakör betöltésére vonatkozó igények, külföldi tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a terminológus szakképzettséggel szerzett kompetenciák széles körben felhasználhatóak a termelés, az irányítás, a szolgáltatás és a gazdaság különböző szektoraiban.

A végzett terminológusok több területen helyezkedhetnek el. Mind a multinacionális vállalatok, mind a kis- és középvállalkozások foglalkoztathatnak terminológusokat. A nagy nemzetközi cégeknél a sok nemzetre és nyelvterületre kiterjedő piacon okozhat gondot, ha akad az információáramlás, és nem érhető el minden információ az összes használatba vont nyelven. Az információáramlás akadása az egy országon belüli kisebb vállalkozások esetében is gyakran probléma, hiszen a kis- és középvállalkozások tevékenységében a különböző termelő, szolgáltató és kereskedelmi cégek, partnerek adatbázisai közötti átjárhatóságot is biztosítani kell (lásd Varga, 2009). Így mindkét esetben ki kell építeni egy terminológiai hálózatot, amely biztosítja, hogy a termékek/szolgáltatások valamennyi információs anyaga (honlap, az árun lévő feliratok, a műszaki leírás, a vezérlőrendszer szövege, a reklám stb.) pontosan jelenjen meg minden érdekelt fél számára. A lényegi különbség az, hogy egy multinacionális vállalat esetén az egységesített információ sok nyelven kell, hogy hozzáférhető legyen. Nemzetközi vállalat esetén további szempont a *termékklocalizáció* (a termékeknek a helyi piacra való adaptálása), amelynek terminológiai alapozása együtt zajlik a kutatással, a gyártással és az értékesítés-szervezéssel (Demeczky, 2008). Így, általánosságban fogalmazva, a terminológus szerepe tulajdonképpen az információkezelés: közös arculat kialakítása a nyelvhasználaton keresztül, pl. többnyelvű, terminológiai egységes adatbázisok kialakításával, vállalati szabványosítással stb.

A kiadók és általában a média, tömegkommunikáció területén is igen fontos a magas szinten megalapozott terminológiai szakértelem, amelynek segítségével meg lehet előzni a fogalmi/terminológiai ismeretek hiányából származó nehézségeket.

A fordítóipar az a terület, ahol a legkevésbé kell bizonygatni, hogy szükség van terminológusokra. Az első végzett terminológusok is többnyire ezen a területen helyezkedtek el (lásd Faludi–Papp, 2014). Egy fordítóirodában a terminológiai feladatok elvégzése a számítógéppel támogatott fordítás legtöbb lépésében fontos szerepet játszik, a terminológiai előkészítés, kivonatolás lépésétől kezdve az előfordítás és a tényleges fordítás folyamatán át egészen a lektorálásig. Ezáltal a fordítási tevékenység során a terminológus a minőségbiztosítás legfontosabb szereplőjévé válik. A fordítás kapcsán külön ki kell térni az Európai Unió intézményeire, amelyekben nagy számban dolgoznak fordítók és tolmácsok, az utóbbi években a magyar fordítószolgálatnál dolgozó terminológusok száma pedig háromra emelkedett.

Említést kell tennünk az igazgatás területéről. Itt nem annyira kézzelfogható és azonnal pénzre váltható a terminológus tevékenységének haszna, de hosszú távon szintén elengedhetetlen a megfelelő terminológiai képzettséggel rendelkező szakemberek bevonása. Az EU teljes területén bevezetésre kerül az e-kormányzat, amely közvetlenül érint minden uniós polgárt, hivatalt, termelő- és kereskedelmi egységet. A rendszer bevezetésének egyik alapvető feltétele a fogalmak egységes értelmezése és nyelvi megjelenítése (lásd Majzikné Bausz, 2008). Ugyanígy, a minisztériumok, főhatóságok szintjén is hiányoznak a terminológusok. Az EU-csatlakozásunk előtt nagyon komoly terminológiai munka zajlott a jogszabályfordítások támogatására, de ez a folyamat sajnos a csatlakozásunkkor leállt. A munkát folytatni kellene, ebben a legtöbb érintett fél egyetért.

Végül elmondhatjuk, hogy hasznos lenne terminológust alkalmazni a nemzetközi kapcsolatokban érdekelt összes gazdasági, kulturális intézménynél, továbbá a szabványosítás és minőségirányítás területein is. Utóbbival kapcsolatban fontos elmondanunk, hogy a szabványok szövege jellemzően azoknak a terminusoknak a meghatározásával kezdődik (szabványcsaládok esetében gyakran önálló terminológiai szabvány formájában), amelyeket a szöveg később használ. A szabványkidolgozás folyamatát tehát meg kell, hogy előzze az aktuálisan szükséges egységes terminológia kialakítása. E feladat elvégzésére jellemzően egy önálló munkacsoportot hoznak létre, melynek tevékenységében, a nyelvi is jó minőségű eredmény elérésére, célszerű, ha a szakembereken kívül terminológus is részt vesz. A Magyarországon kötelezően bevezetésre kerülő angol nyelvű uniós szabványoknak csak kis hányadát fordítják le magyarra, ami hosszabb távon nyilvánvalóan negatívan érinti a magyar szaknyelvek állapotát (Bölcskei, 2011).

3. Miután áttekintettük, hogy mennyire sokrétű elhelyezkedési lehetőségeik vannak a terminológusi oklevéllel rendelkezőknek, lássuk, hogy a képzés hogyan képes felkészíteni a hallgatókat ennyire szerteágazó feladatokra. A cél olyan gyakorlati szakemberek képzése, akik egyrészt megfelelő nyelvészeti és terminológiai szakértelemmel rendelkeznek, másrészt kiismerik magukat az alapvető nyelvtechnológiai alkalmazásokban, adatbázisokban, valamint alapvető szervezési, menedzseri képességekkel is rendelkeznek. A fent vázolt területek sokfélesége miatt nem célunk konkrét adatok, anyagok egy az egyben történő elsajátítása, hanem az önálló, kreatív munkára való felkészítést tekintjük feladatunknak a megfelelő tudás megszerzésére való képesség fejlesztésével, illetve egyéb szükséges készségek kialakításával.

A terminológia mesterszakon humán és műszaki vagy természettudományi előképzettségű hallgatókra egyaránt számítunk. Az első évben a háttérismeretek kiegyenlítése folyik, azaz a humán előtanulmányokkal rendelkező hallgatók további nyelvészeti tanulmányokon túl főként matematikát, statisztikát, közgazdaságtant, valamint informatikát tanulnak. A nyelvi képzettséggel nem rendelkezők pedig nyelvészeti, nyelvtudományi, jelentéstani ismereteket kapnak. Az alapozó órák után következnek a közös szakmai törzstárgyak: jelentéstan; névtani ismeretek; szóalkotás, szóalkotás, terminusalkotás; terminológia, lexikográfia; nyelvpolitika, nyelvtervezés, nyelvi jogok; korpusznyelvészet; terminológia-menedzsment, terminográfia (erről lent bővebben), dokumentáció; szabványosítási és minőségirányítási ismeretek.

A képzés differenciált szakmai ismeretek elsajátításával zárul, az alábbi tárgyak keretében: adatbázisok kezelése; fogalomalapú információkezelés; számítógépes nyelvészet; a fordítás elmélete és gyakorlata; szabványosítási és minőségirányítási szakmai gyakorlat; a tudományos kutatás és közlés; projektmenedzsment; a terminológia oktatási vonatkozásai, kompetenciafejlesztés; valamint új irányzatok a terminológiában. Mint a fentiekből is látszik, az informatikának kiemelt jelentősége van a képzésben, a hallgatók a két év alatt elsajátítják az adatbázisok kezelésének alapjait, jártasságot szereznek a nyelvtechnológiában és az adatbányászatban, megismerkednek a fordítóiparban használt legfontosabb szoftverekkel. A jó terminológusnak, a tárgyi tudáson túlmenően, fontos tulajdonsága a rugalmasság, a tolerancia, a határozott döntésképeség, a jó kommunikációs készség, a folyamatos tanulási készség és a rendszerben való gondolkodás képessége – a képzésben ezen tulajdonságok fejlesztésére is nagy hangsúlyt helyezünk.

4. Zárásként tekintsük át, hogy mit is takar a 'terminográfia' kifejezés. Ez a gyakorlati tevékenységet, illetve a mögötte rejlő elméleti tudást is jelöli. Konkrétan terminológiai adatbázisok, gyűjtemények, szótárak szerkesztésének elmélete és gyakorlata értendő alatta. A terminológiai adatbázis adatbank vagy tudástár, amely az egy cégre, termékre vagy tárgykörre jellemző terminusokkal kapcsolatos adatokat tárolja, egy vagy több nyelven. Ezek az adatok nagyon sokfélék lehetnek, hiszen egy terminológiai adatbázis a szokásos nyelvi ismereteken kívül tartalmaz definíciókat, ábrákat, illusztrációkat (akár multimédiás felvételt is), adatokat más terminusokkal való viszonyról, sőt az adatbázisba történő felvételre vonatkozó információkat is (ki vette fel, mikor, milyen forrásból stb.). A cél mindenképpen az, hogy ezek az adatbázisok minél több adatot tartalmazzanak, és nyilvánosan hozzáférhetőek legyenek. Szerencsére léteznek már hatalmas és nyilvános többnyelvű adatbázisok, ilyen például a IATE (InterActive Terminology for Europe) vagy a TermWiki (többnyelvű, szabadon szerkeszthető online terminológiai adatbázis). Az adatbázisok készítésekor figyelembe kell venni, hogy a közeljövőben az „okos”, mobil alkalmazások térhódítása várható. Aki terminográfiai tevékenységet kíván végezni, annak rendelkeznie kell lexikográfiai és terminológiai ismeretekkel. A terminográfia ma már erősen számítógépesített tevékenység, így a megfelelő eszközök és szoftverek (terminuskivonatolók, adatbáziskezelők) ismerete és használata elengedhetetlen.

5. Összegzésként elmondható tehát, hogy a terminológus szakképzettséggel szerzett kompetenciák széles körben felhasználhatóak az irányítás, a szolgáltatás és a gazdaság különböző szektoraiban, mivel a fogalmak és terminusok rendezésének igénye minden területen és szinten, a tudományoktól az ipari, kereskedelmi, hivatali, közigazgatási stb. gyakorlaton keresztül az oktatás minden színteréig megtalálható.

A társadalom működésének különböző szintjein lejátszódó gyors átalakulások a gazdasági, kulturális kapcsolatok kiszélesedését eredményezik. E kapcsolatok kiépítése és fenntartása a kommunikációs zavarok elhárítása érdekében a fogalmi/terminológiai rendszerek összehangolt kialakítását kívánja meg. Számos szakterületen van igény kiemelten terminológiával kapcsolatos feladatok megoldására, terminológus képzettségű szakemberekre.

Hivatkozások:

- Bölskei A. (2011): A szabványügy és a magyar nyelv: a szabványosítás online forrásai az információszerzés, a terminológiai munka és az oktatás szolgálatában. *Magyar Nyelvőr*. 135/3. 274–285
- Demeczky J. (2008): Terminológia a szoftveriparban. *Magyar Terminológia*. 1/2. 189–204
- Faludi A.–Papp E. (2014): Terminológiai csütörtök. <http://www.nyest.hu/hirek/terminologjai-csutortok>
- Fóris Á. (2012): Terminológusok képzése – A terminológia mesterképzés elindulása. *Magyar Tudomány*. 173/8. 969–976
- Majzikné Bausz Á. (2008): Az e-kormányzat, e-közigazgatás problémái és terminológiai vonatkozásai Magyarországon. *Magyar Terminológia*. 1/1. 59–76

Varga E. (2009): A PET flakonfűvés terminológiája. Terminológiai kérdések egy kisvállalkozásnál. *Magyar Terminológia*. 2/1. 47–66

Szerzők elérhetősége:

B. Papp Eszter: eszter.papp@gmail.com, Fóris Ágota: aforis@t-online.hu, Bölcskei Andrea: bolcskeiandrea@hotmail.com